

УДК 347.95

В. В. БОТЛАБ

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ У КОНТЕКСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА: НАУКОВО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Здійснюється науково-теоретичний аналіз та обґрунтування цивільних процесуальних строків в через призму удосконалення цивільного судочинства в Україні. Наголошується на необхідності удосконалення рівня ефективності чинного цивільного процесуального законодавства, яке має на меті встановлення процесуальних механізмів своєчасного та справедливого розгляду конкретно цивільної справи. Наводиться визначення цивільних процесуальних строків, їх прикметні особливості та напрямки їх удосконалення.

Ключові слова: *строк, цивільне судочинство, цивільні процесуальні строки, ознаки цивільних процесуальних строків.*

Ботлаб В.В. Процессуальные сроки в контексте совершенствования гражданского судопроизводства : научно-правовой аспект

Осуществляется научно-теоретический анализ и обоснование гражданских процессуальных сроков в через призму совершенствования гражданского судопроизводства в Украине. Отмечается необходимость совершенствования уровня эффективности действующего гражданского процессуального законодательства, которое имеет целью установление процессуальных механизмов своевременного и справедливого рассмотрения конкретно гражданского дела. Приводится определение гражданских процессуальных сроков, их отличительные особенности и направления их совершенствования.

Ключевые слова: *срок, гражданское судопроизводство, гражданские процессуальные сроки, признаки гражданских процессуальных сроков.*

Bontlab Vasyi. Procedural terms in context of improvement civil proceeding: scientific and legal aspect

This article provides the scientific research, theoretical analysis and justification of civil procedural terms in through the prism of the civil justice system of Ukraine. The need of improving the efficiency of existing civil procedural law, which is intended to provide procedural mechanisms timely and fair consideration of specific civil case. The author provides a definition of civil procedural terms, their distinctive features and areas of improvement.

Key words: *terms, civil litigation, civil procedural terms, signs civil procedural terms.*

© **БОТЛАБ Василь Васильович** – кандидат юридичних наук, доцент Київського інституту Національного університету «Одеська юридична академія», здобувач кафедри цивільно-правових дисциплін Інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

Одним із важливих напрямків подальшого просування нашої держави по шляху демократичних і правових реформ, підвищення ефективності конституційного права на судовий захист¹ є проведення якісного реформування судової гілки влади, посилення правової охорони прав та інтересів учасників цивільних правовідносин на основі вироблення дієвої та ефективної моделі цивільного судочинства. До того, ж у новітніх умовах сьогодення, коли відбувається активний процес розбудови громадянського суспільства, достатньо актуальною залишається проблема підвищення ефективності чинного законодавства, яке визначає процесуальні механізми справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення конкретних цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави². Як відомо, за змістом Цивільного процесуального кодексу України (далі – «ЦПК України» завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст.1). Також, норми ЦП України (ст.3) встановлюють, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. У випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, або державні чи суспільні інтереси.

У відповідності до Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод³ кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя. Тому, своєчасний захист прав, свобод та інтересів осіб, які безпосередньо

беруть участь у справі виступає умовою доступності та ефективності правосуддя. Варто відмітити, що цивільне судочинство характеризується специфічною системою процесуальних дій, які мають певну правову послідовність і тривалість, виходячи із положень закону, обсягу та змісту повноважень суду, учасників спору.

Слід відзначити, що процесуальні строки при здійсненні правосуддя у цивільних справах ускладнені відсутністю не лише ефективного процесуального законодавства, а також неефективністю сучасної стратегії розвитку цивільного судочинства. У контексті сучасного розуміння процесуальних строків, цивільне судочинство характеризується такими рисами як: 1) відсутність чіткого законодавчого визначення процесуальних строків; 2) достатня диференційованість процесуальних строків, що веде до труднощів при їх обчисленні і застосуванні; 3) складність процесуальних строків щодо вчинення окремих дій учасниками цивільного процесу; 4) надмірна розтягнутість у часовому проміжку цивільного процесу, пов'язаних із ним процесуальних дій; 5) достатньо широке коло повноважень суду щодо забезпечення процесуальних строків; 6) відсутність єдиної судової практики щодо процесуальних строків у процесі здійснення цивільного судочинства; 7) складність захисту прав та інтересів учасників цивільних правовідносин. Виходячи із зазначеного, подальший процес проведення в Україні судової реформи, оптимізація цивільного судочинства, передбачає чітке законодавче визначення процесуальних строків, у тому числі їх обчислення, чітке і однозначне застосування усіма учасниками цивільного процесу.

У юридичній літературі питання процесуальних строків цивільного судочинства досліджувались у працях таких вчених-юристів як: Ю. В. Білоусова, Ю. М. Грошевого, К.В. Гусарова, Я.П. Зейкана, І.І. Ємельянової, О.С. Кізлової, В.В. Комарова, О. Ю. Кожемякіна, В. М. Коссака, В. А. Кройтора, Д. Д. Луспеника, Р.М. Мінченко, Г. О. Світличної, В. В. Сердюка, С.О. Погрібного, П. І. Шевчука, М. Й. Штефана та С. Я. Фурси та інших. Разом із тим, незважаючи на вагомий внесок у розвиток доктрини цивільного судочинства цих та інших вчених-юристів, проблеми його належного функціонування, у частині щодо оптимізації процесуальних строків залишаються відкритими. До того ж, ураховуючи стан та динаміку розвитку в Україні громадянського суспільства, спрямованого на посилення прав та свобод людини проблеми щодо оптимізації процесуальних строків є важливою передумовою розбудови в Україні новітньої моделі цивільного судочинства.

Насамперед, слід зауважити, що сучасна система цивільного судочинства, яка функціонує через суди загальної юрисдикції передбачає дотримання строків здійснення цивільного процесу. Тому, процесуальні строки виступають своєрідним упорядкуванням процедури цивільного судочинства. На думку В.І. Тertiшнікова під процесуальним строком потрібно розуміти проміжок часу, визначений для здійснення процесуальних дій учасниками процесу або іншими особами, за вказівкою закону або розпорядженням суду. Він також зазначає, що не є процесуальними строки, встановлені законом для судді або суду, передусім з формальної точки зору, тому що правила про них містяться не в главі про процесуальні строки. Тому їх точніше було б іменувати службовими строками. Також вони відрізняються від процесуальних строків за наслідками їх пропуску, оскільки пропуск службових строків не знімає з суду або судді обов'язку здійснити дану процесуальну дію або комплекс дій⁴. Таке визначення процесуальних строків є цілком виправданим, оскільки ураховує засади здійснення процесуальних дій та спрямовується на відносно чітке упорядкування цивільного судочинства. Натомість, на думку О.В. Андрійчук, процесуальні строки – це встановлений в нормах цивільного процесуального закону та/або судом і обчислюваний роками, місяцями або днями проміжок часу, який визначається точними календарними датами чи вказівкою на подію, що повинна неминуче настати, і з яким або до якого ЦПК пов'язує можливість або необхідність вчинення судом і учасниками цивільного процесу процесуальних дій, а його закінчення (пропущення) може мати негативні наслідки для осіб, які беруть участь у справі⁵. Дещо інше визначення процесуального строку надає Я.П. Зейкан, на думку якого строк у системі цивільного судочинства, зокрема, це встановлений законом або призначений судом проміжок часу, з яким процесуальний закон пов'язує можливість або необхідність вчинення конкретних процесуальних дій або настання певних процесуальних наслідків⁶.

Правове регулювання процесуальних строків під час цивільного судочинства регламентується нормами ЦПК України (глава 6 «Процесуальні строки» ст. 67–73). Прикметними особливостями процесуальних строків є наступні: а) строки, в межах яких вчиняються процесуальні дії, встановлюються законом, а якщо не визначені законом, – встановлюються судом; б) строки, встановлені законом або судом, обчислюються роками, місяцями і днями, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка повинна неминуче

настати; в) перебіг процесуального строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок; в) строк, обчислюваний роками, закінчується у відповідні місяць і число останнього року строку а строк, обчислюваний місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця строку (якщо закінчення строку, обчислюваного місяцями, припадає на такий місяць, що відповідного числа не має, строк закінчується в останній день цього місяця; якщо закінчення строку припадає на вихідний, святковий чи інший неробочий день, останнім днем строку є перший після нього робочий день; перебіг строку, закінчення якого пов'язане з подією, яка повинна неминуче настати, закінчується наступного дня після настання події; останній день строку триває до 24 години, але коли в цей строк слід було вчинити процесуальну дію в суді, де робочий час закінчується раніше, строк закінчується в момент закінчення цього часу); г) строк не вважається пропущеним, якщо до його закінчення заява, скарга, інші документи чи матеріали або грошові кошти здано на пошту чи передані іншими відповідними засобами зв'язку; г) зупинення провадження у справі зупиняє перебіг процесуальних строків (зупинення цих строків починається з моменту настання тієї події, внаслідок якої суд зупинив провадження); д) право на вчинення процесуальної дії втрачається із закінченням строку, встановленого законом або судом; е) суд поновлює або продовжує строк, встановлений відповідно законом або судом, за клопотанням сторони або іншої особи у разі його пропущення з поважних причин. Науково-теоретичний аналіз законодавчих особливостей процесуальних строків, у контексті оптимізації сучасної моделі цивільного судочинства, передбачає виокремлення їх основних ознак, зокрема: по-перше для процесуальних строків притаманна владно-регулятивна правова природа, адже вони виявляються через певну правову форму, а також врегульовані нормами цивільного процесуального права; по-друге, процесуальні строки функціонують для досягнення цілей, які визначаються цивільним процесуальним законодавством; по-третє, процесуальні строки є цілеспрямованими, та направлені на раціональне регулювання часових елементів цивільного судочинства, зокрема на справедливий, своєчасний та неупереджений розгляд справи у суді; по-четверте, процесуальні строки виступають у статусі елементу дієвості механізму правового регулювання у даній галузі; по-п'яте, процесуальні строки, як юридичні засоби, наділені юридичною силою і повинні забезпечуватись державою, оскільки їх

несвоєчасна реалізація викликає негативні наслідки; по-шосте, процесуальні строки як юридичні засоби нормативного характеру в результаті цілеспрямованого правового впливу на часові сторони суспільних відносин в сфері цивільного судочинства призводять до певних юридично значимих правових наслідків; по-сьоме, строки у цивільному процесі наділені публічно-правовим характером, адже процесуальні строк встановлюються законом або судом, що означає відсутність права у осіб, які беруть участь у справі, не можуть своєю домовленістю змінювати термін процесуальних строків; по-восьме, строки в цивільному судочинстві наділені одиницями обчислення, зокрема: дні, місяці, роки; по-дев'яте, цивільним процесуальним законодавством України визначають способи визначення строків; по-дев'яте цивільні процесуальні строки наділені такими характеристиками цивільно-процесуальної форми, зокрема: імперативність та детальність, а звідси виникає і ще одна особливість – процесуальні строки підлягають точному обчисленню; по-десяте цивільні процесуальні строки спрямовані на конкретних осіб (адресатів), тобто на осіб, які беруть участь у справі або інших учасників цивільного процесу.

У контексті даного науково-теоретичного дослідження, важливим поняттям в механізмі реалізації строків цивільного судочинства виступає розумний строк, який включає сукупність процесуальних строків, які встановлюються процесуальним законом для справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення справи з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, інтересів держави без необґрунтованих зволікань, перебіг яких розпочинається із дня відкриття провадження у справі, а закінчується набранням законної сили остаточним рішенням або його виконанням. Без втрати його сенсу та можливість досягнення практичних цілей заінтересованих осіб. О.В. Андрійчук вказує, що розумний строк – це сукупність процесуальних строків, встановлених процесуальним законодавством для справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення справи з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави без необґрунтованих зволікань, перебіг яких розпочинається з дня відкриття провадження у справі, а закінчується набранням законної сили остаточним рішенням або його виконанням, без втрати його сенсу та можливості досягнення практичних цілей заінтересованих осіб⁷.

Таке обґрунтування застосовується до статті 157 ЦПК України, але поняття розумного строку вживається також у статті 302 ЦПК України, де частиною 2 передбачено, що «справа має бути призначена до розгляду у розумний строк, але не пізніше семи днів після закінчення дій підготовки справи до розгляду».

Аналізуючи правову природу, сутність та значення строків у цивільному процесі важливою складовою виступає їх поділ. В залежності від місця і ролі в механізмі цивільно-процесуального регулювання цивільно-процесуальні строки поділяються на а) нормативно-правові, б) казуальні, в) фактичні. За сферою правового регулювання: а) строки в позовному провадженні, б) строки в наказному провадженні; в) строки в окремому провадженні. За характером правової діяльності, яка регламентується строками у цивільному процесі: а) строки, які спрямовані на врегулювання часової тривалості прийняття рішень, б) строки, які регулюють часову тривалість вчинення процесуальних дій. За формою вираження диспозиції правової норми, у якій передбачені цивільні процесуальні строки: а) уповноважуючі; в) зобов'язуючі. За способом визначення строки у цивільному судочинстві поділяють на а) визначені законом, б) визначені судом. За суб'єктами вчинення процесуальних дій процесуальні строки поділяються на а) визначені для суду, б) визначені для осіб, які беруть участь у справі, в) визначені для інших учасників цивільного процесу. За функціональним призначенням цивільні процесуальні строки поділяються на: а) строки як гарантію швидкого і своєчасного цивільного судочинства, б) строки як гарантія дотримання прав та інтересів учасників цивільного судочинства. За місцезнаходженням цивільні процесуальні строки поділяються на: а) процесуальні строки, які передбачені у ЦПК України, б) процесуальні строки, які встановлені в інших законах України.

Актуальним питанням у процесу науково-теоретичного дослідження питання строків у цивільному судочинстві залишається визначення поняття перебігу цивільного процесуального строку. Під даним поняттям потрібно розуміти послідовну плинність процесуального строку, яка розпочинається із наступного дня після відповідної календарної дати або ж настання події, з якою пов'язано його початок, а закінчується у робочий день, який триває до 24 години або ж до закінчення роботи судової установи, відповідних місяця і числа останнього року строку або відповідного числа останнього місяця строку, якщо він обчислюється роками чи міся-

цями відповідно, або наступного дня після настання певної події, якщо його закінчення пов'язане з подією, яка повинна неминуче настати. Під час обчислення строків у цивільному судочинстві потрібно звертати увагу на такі особливості: а) обчислення процесуального строку безпосередньо залежить від його перебігу; б) обчислення процесуального строку це встановлений порядок обрахунку перебігу процесуального строку; в) обчислення процесуального строку виражається конкретним часовим відрізком, що залежить від встановленого процесуальним законом масштабу: днів, місяців або років.

Варто відмітити, що строки у цивільному процесі можуть бути призупиненими, адже по-перше: зупинення перебігу процесуальних строків напряду залежить від наявності підстав для зупинення провадження у справі, а по-друге зупинення перебігу процесуальних строків бере початок з моменту настання події, внаслідок якої суд зупинив провадження у справі. Важливим також залишається той факт, що зупинення перебігу строків у цивільному судочинстві супроводжується повною і тимчасовою зупинкою усіх процесуальних строків у справі, а також те, що проміжок часу, на який зупиняється провадження у справі, не відноситься до структури процесуальних строків. Принагідно зауважити, що з дня відновлення провадження у справі перебіг процесуальних строків продовжується, тобто перебіг строку не починається спочатку, а час, який сплинув до зупинення, має враховуватися в обчисленні строку, який зупинявся.

В свою чергу зупинення перебігу строків у цивільному процесі – це тимчасова або повна зупинка перебігу усіх процесуальних строків у конкретній справі, початок якої пов'язаний із настанням встановлених законом умов, що спричиняють зупинення провадження у справі і які перешкоджають подальшому судочинству, натомість як закінчення процесуального строку в цивільному судочинстві – це винесення судом ухвали про відновлення провадження у справі, після чого перебіг процесуального строку продовжується. У свою чергу під терміном «поновлення процесуальних строків» потрібно розуміти повторне надання судовим органом особам, які беруть участь у справі, строку, визначеного процесуальним законом, пропуск якого стався через поважні причини, необхідного для реалізації ними втраченого права.

З огляду на вищезазначене, процесуальні строки у цивільному судочинстві – це встановлені нормами цивільного процесуального закону строки обчислені календарними (робочими) роками, місяця-

ми або днями протягом яких мають та/або можуть вчинятися процесуальні дії під час цивільного судочинства. Основними ознаками процесуальності строків у цивільному судочинстві є: а) законодавче регулювання процесуальних строків; б) можливість обчислення процесуальних строків у календарних (робочих) роках, місяцях або днях; в) спрямованість на вчинення певних процесуальних дій; г) чіткість і доступність законодавчого закріплення процесуальних строків; д) чіткість обчислення процесуальних строків та їх перебігу; е) чіткість і однозначність процедури застосування процесуальних строків.

Основними тенденціями удосконалення процесуальних строків здійснення цивільного судочинства є наступні: 1) посилення законодавчого регулювання процесуальності строків; 2) закріплення їх обчислення у календарних роках, місяцях або днях із можливістю їх продовження, коли відповідний процесуальний строк завершується у вихідні, чи святкові дні; 3) посилення чіткості і доступності процесуальних строків; 4) посилення чіткості обчислення процесуальних строків та їх перебігу; 5) забезпечення єдиної судової практики щодо обчислення процесуальних строків.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // ВВР України. – 1996. – № 30. – С. 141. 2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року // ВВР України. – 2004. – №40-44. – Ст. 356. 3. Конвенція ООН про захист людини і основоположних свобод від 04 квітня 1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – №13/32. – С. 270. 4. Тертишніков В.І. Цивільний процесуальний кодекс України. Науковий практичний коментар / Тертишніков В.І. – Х. : Консум, 2002. – С. 401. 5. Андрійчук О.В. Процесуальні строки у цивільному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.В. Андрійчук ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2009. – С. 6. 6. Зейкан Я.П. Коментар цивільного процесуального кодексу України / Зейкан Я.П. – К. : Юридична практика, 2006. – С. 450. 7. Андрійчук О.В. Цит. праця. – С. 8.

BontlabVasyl. Procedural terms in context of improvement civil proceeding: scientific and legal aspect

This article presents a complex scientific theoretical and doctrinal study of one of the key problems of the modern civil procedural law – procedural terms. The article provides a definition of procedural terms and discusses their importance for the implementation of civil procedure.

Defining characteristics and problems of procedural deadlines in civil proceedings conducted in the context of the need to ensure the constitutional right to judicial protection. The author emphasizes that a clear legislative regulation of procedural terms is an important element of access to justice that certainly affects the quality and content of the right to judicial protection.

The author notes that the procedural terms the administration of justice in civil matters are complicated not only the lack of effective judicial legislation and inefficiency modern strategy of civil proceedings. The article suggests ways to overcome such negative trends of modern civil procedural law of Ukraine. Also in the scientific article the basic provisions of the Civil Code of Ukraine that define and establish the appropriate procedural terms. Driven scientific and practical analysis provided in the legislation procedural terms, determined the main shortcomings of such terms.

In the scientific article also discusses the importance of such a thing as a reasonable time, which is quite often the subject of scientific debate and searching because the legislative wording "reasonable time" for the correctness of its understanding requires a scientific explanation and analysis of jurisprudence that contains links to reasonable time.

In the context of research and classification of procedural terms, define their characteristics and discusses the comparison of the value of the separation (classification) deadlines for implementation of administrative proceedings. Much attention in scientific articles paid to civil procedure course period. The concept of procedural term course in civil proceedings, the analysis features of counting current procedural terms. Also, the question interruption of procedure of the term, the main difficulties in the practical implementation of interruption of procedural deadline.

УДК 347.441

О. П. БІЛАН

ОБМЕЖЕННЯ ДОГОВІРНОЇ СВОБОДИ ПУБЛІЧНИМ ПОРЯДКОМ ТА МОРАЛЬНИМИ ЗАСАДАМИ СУСПІЛЬСТВА (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

У процесі дослідження встановлена наявність проблем у правозастосуванні таких категорій цивільного права, як «публічний порядок» та «моральні засади суспільства». Зокрема, труднощі виникають у зв'язку з оціночним характером зазначених категорій. З метою більш глибокого розуміння і розкриття змісту «публічного порядку» та «моральних засад суспільства» проведено порівняльний аналіз континентального цивільного законодавства. Вказано на необхідність іншого законодавчого підходу до закріплення морально-етичних норм у цивільному кодексі України.

***Ключові слова:** цивільне право, публічний порядок, моральні засади суспільства.*

Білан А.П. Ограничения договорной свободы публичным порядком и основами нравственности (сравнительный анализ)

© *БІЛАН Олександр Петрович* – аспірант Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України